

АЛІТЕРАЦІЯ ЯК ПІДСИЛЮЮЧИЙ КОМПОНЕНТ ЗОБРАЖАЛЬНО-ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (на матеріалі "Гіперіону" Д. Сіммонса)

Досліджується підсилення семантики зображально-виражальних засобів художнього тексту за допомогою алітерації. Визначено частотність окремих тропів у матеріалі дослідження, обґрунтовано зв'язок між стилістичною, семантичною і фонетичною складовими тропів. Зроблено висновок щодо ролі алітерації в семантиці та стилістиці художнього тексту.

Ключові слова: алітерація, троп, семантика, стилістика, метафора, метонімія, епітет, іронія, гіпербола, Д. Сіммонс.

Исследуется усиление семантики изобразительно-выразительных способов художественного текста с помощью аллитерации. Определена частотность отдельных тропов в материале исследования, обоснована связь между стилистическим, семантическим и фонетическим компонентами тропов. Сделан вывод о роли аллитерации в семантике и стилистике художественного текста.

Ключевые слова: аллитерация, троп, семантика, стилитика, метафора, метонимия, эпитет, ирония, гипербола, Д. Симмонс.

The article is focused on researching the emphasis put on tropes in fictional text by means of alliteration. The frequency of several tropes in the research material is established, as well as connection between the stylistic, semantic and phonetic components of the tropes. A conclusion is made on the role of alliteration in semantics and stylistics of the fictional text.

Key words: alliteration, trope, semantics, stylistics, metaphor, metonymy, epithet, irony, hyperbole, D. Simmons.

Зображально-виражальні засоби, або тропи [7, с. 520 – 521; 8, с. 679], широко використовуються в мовленні, зокрема художньому, для вираження прихованого змістового шару слів і словосполучень. Завдяки специфіці взаємодії двох планів вираження в мовленні (плану змісту й плану зображення) тропи легко виокремлюються з тексту та привертають до себе увагу адресата. Однак в окремих випадках вживання тропів можна помітити додаткові засоби атракції, а саме вживання письменником звукового повтору для поглиблення комунікативного та естетичного впливу зображально-виражальних засобів мовлення на читача.

У сучасному мовознавстві інтерес до вивчення зображально-виражальних засобів художнього тексту залишається стійким. Найактуальніші питання стилістики – функціонування тропів у мовленні та механізм їх утворення й естетичного впливу на адресата [4].

Розглядаючи художні англомовні твори, можна помітити, що зображально-виражальні засоби мовлення часто підсилюються за допомогою звукопису [3]. Питання функціонування звукопису в сучасній лінгвістиці не менш актуальне, ніж питання ролі тропів – він розглядається як складова поетики художнього тексту [1], як кодоутворювальний елемент мовлення [6], як важливий елемент внутрішнього мовлення людини, яке трансформується в текст [5], і як значний структуроутворювальний фактор художнього тексту [2].

Завдання цього дослідження – дослідити зображально-виражальні засоби художнього тексту, які містять алітераційний компонент, визначити частотність різновидів тропів серед одиниць матеріалу дослідження, описати семантичну складову таких тропів і дослідити зближення тропів, використаних у подібних текстових ситуаціях, за допомогою алітерації.

У нашій розвідці йдеться про окремий вид звукопису, що використовується для підсилення художньої виразності тропів, а саме про *алітерацію*, навмисний повтор приголосних для створення поетичного й естетичного ефекту [1]. Алітерація, поряд з іншими різновидами звукопису, виступає в художньому тексті *фонетичним атрактантом* [6], тобто слугує для привертання уваги читача до окремих, обраних автором, слів та їх сполучень.

Оскільки як система тропів, так і звукопис виступають засобами атракції в художньому мовленні, виникає питання щодо взаємодії цих двох феноменів у конкретних художніх текстах. Дослідження, присвячене цьому питанню, виконано на матеріалі 100 тропів (у вигляді сполучень слів) з алітераційним компонентом, вилучених методом суцільної вибірки з твору Дена Сіммонса "Гіперіон", що належить до "нереалістичної художньої літератури" (*speculative fiction*). Для дослідження було обрано саме такий матеріал, адже найбільшу концентрацію прийомів звукопису знайдено саме в англомовних художніх творах, що належать до жанрів фантастики, фентезі тощо [3]. Під час дослідження, крім методу суцільної вибірки, використовувалися також структурний метод, описовий метод, метод компонентного аналізу.

У матеріалі дослідження тропи з алітераційним компонентом представлені нерівномірно. Найпопулярнішими виявилися епітети [8, с. 238] – їх 63% з усіх вибраних тропів. Окремі епітети мають ознаки метафори або метонімії.

Найбільшу частотність епітетів помічено в ділянках тексту, де наявні: а) пейзажні описи: *the sprawling maze of slums and saloons* [Нур, с. 32], *darkening dome* [Нур, с. 48], *flamboyant red fern* [Нур, с. 117]; б) описи живих істот: *telltale blue tinge* [Нур, с. 14], *slight smile* [Нур, с. 15], *prizefighter posture* [Нур, с. 38], *the flayed face of the murdered man* [Нур, с. 39], *seraphic smile* [Нур, с. 60].

Крім того, епітети з алітераційним компонентом присутні в описах ситуацій (*marvellous melodrama* [Нур, с. 19], предметів (*gilded pillow* [Нур, с. 23], почуттів (*fly-in-the-face-of-reason faith* [Нур, с. 90]).

Однак на частотність таких епітетів впливає не лише різновид опису в художньому творі – їх кількість, як і інших зображально-виражальних засобів, підвищується в найбільш емоційних ситуаціях, викладених у творі. Якщо звернути увагу на композиційну структуру твору, то найбільша кількість яскравих епітетів, особливо з алітераційним компонентом, представлена у першій главі (де йдеться про життя відставного консула серед природи) та у главі "The Priest's Tale: The Man Who Cried God" (іронічна та містична історія випробування віри літнього священика). У наступній главі, "The Soldier's Tale: The War Lovers", де розповідається про життя палестинського солдата, кількість поетичних епітетів, підсилених алітерацією, навмисно знижена (по одному на 5 – 10 сторінок).

Якщо детальніше розглянути семантичну складову епітетів з алітераційним компонентом, які розташовані у першій главі, можна помітити цікаві риси. Опис планети, на якій один з головних героїв – консул – оселився на пенсії, містить такі приклади епітетів з алітераційним компонентом: *bruise-black clouds* [Нур, с. 3] – тут повтором *b-b* пов'язане сполучення слів для опису неба, яке віщує нещастя. В подальшому обидва компоненти цієї характеристики знов виділяються як у тропях, так і за допомогою алітерації (*blue bruise* [Нур, с. 39], *black bile* [Нур, с. 42]). Складний повтор *gr-gr-r* у *great, green, saurian things* [Нур, с. 3] показує нам ще одну сторону цього «спокійного» місця. І нарешті – у *sharp solace of solitude* [Нур, с. 7] виявляється справжнє ставлення героя до місця його вигнання. Пізніше, у тій же першій главі, ми бачимо словосполучення з епітетами: *glowing swingevines* [Нур, с. 11], *like green skin of some great fruit* [Нур, с. 12] що за допомогою співзвуччя повертає нас до *great, green, saurian things* на початку], до яких додаються рефреном парні метафори *lattice-work of leaves* [Нур, с. 10] і *labyrinths of leaves* [Нур, с. 11].

Історії, що герої розповідають один одному, одразу ж отримують характеристики з алітераційним компонентом – *tall tales* [Нур, с. 24] і *marvellous melodrama* [Нур, с. 19].

Найяскравіше алітераційні епітети розкриті в главі "The Priest's Tale: The Man Who Cried God" – тут вони сконцентровані найщільніше. Варто згадати найемоційніші моменти цієї історії: опис таємничих «нелюдей»-бікура (*silent, smiling band of bald, retarded children* [Нур, с. 53], *placid idiocy* [Нур, с. 53]) жаклих «хрестоформ» (*blood-bright glow* [Нур, с. 79] і через кілька сторінок знову повторення *r* у *like some great, raw, cross-shaped worm* [Нур, с. 100]) і не менш жакливого Шрайка (*body-blades and liquid silver steel* [Нур, с. 79]), і розв'язку, де герой приймає рішення вмерти, аби не згубити свій розум і людяність: він характеризує свою віру складним алітераційним епітетом *fly-in-the-face-of-reason faith* [Нур, с. 90], приходять до доленосного рішення (*even more sacred is the soul* [Нур, с. 91], *firm of faith* [Нур, с. 91], і наостанок, молиться перед вівтарем, на якому знаходиться *crudely carved chalice* [Нур, с. 94]. Через алітерацію двічі підкреслюється основна риса цього героя: *faith* (віра).

Епітети, що містяться у матеріалі дослідження, здебільшого складаються з прикметника та іменника, що підтверджує дані про високу частотність алітераційних виразів типу "предмет – ознака" [3, с. 118].

Переходячи до метафор [7, с. 296; 8, с. 444], слід зауважити, що вони складають набагато меншу частину тропів з алітераційним компонентом у вибраному матеріалі – їх лише 29%. Деякі з них містять як метафоричну, так і епітетну складову.

Крім вже згаданих паралельних метафор *lattice-work of leaves* [Нур, с. 10] і *labyrinths of leaves* [Нур, с. 11], їх можна помітити в описах героїв: *hooded in deep hollows* [Нур, с. 13] і *ravaged by radiation* [Нур, с. 13], в описах природи: *gusts whistled and whined* [Нур, с. 57] (тут алітераційний компонент підсилений за рахунок ономапої), *the clouds cleared* [Нур, с. 114]. Багато алітераційних метафор знаходимо, знов-таки, в сценах відчаю з "The Priest's Tale: The Man Who Cried God": зневіра в *a shield of shallow mysticism* [Нур, с. 35], *the price of all that pain* [Нур, с. 91], таємнича дія інопланетного паразита в *the flesh flowed* [Нур, с. 87] і *battle for my body* [Нур, с. 92].

Цікаво, що серед зображально-виражальних засобів з алітераційним компонентом в наступній главі "The Soldier's Tale: The War Lovers" переважають не епітети, а саме метафори: *hammered into history's coffin* [Нур, с. 125] в описі битви при Айзенкурі, *their own small solar systems of blood and tissue* [Нур, с. 148] в описі катастрофи на медичному кораблі, *cartoon-character stares* [Нур, с. 148] там само. Це можна пояснити тим, що в цій частині твору переважають не поетичні описи природи й емоційні моменти почуттів, а семантика дії, яка символізує героя-воїна.

Алітерація пов'язує компоненти сполучень слів, що містять метафори, досить складними способами: *illogic loops that... derailed our dialogues* [Нур, с. 61], де перша частина (епітетна) пов'язана через повтор одних приголосних (*l-l*), а друга (метафорична) через інший повтор – *d-l-d-l*.

Перейдемо до зображально-виражального засобу порівняння [8, с. 546]. Порівняння в нашому матеріалі представлені лише як 10% від всіх вибраних сполучень слів.

Порівняння у тексті "Гіперіона" можна побачити, наприклад, в описі зовнішності Солдата. Автор описує його обличчя як таке, що «складається з одних гострих кутів» [Нур, с. 13] і розвиває семантику цього порівняння далі, в іншому порівнянні з алітераційним компонентом: *as surely as blood on a knife-blade* [Нур, с. 13]. Тут як семантично, так і за допомогою звукового повтору пов'язані компоненти *blood* і *blade*, які покликані не тільки підкреслити «гостру» зовнішність героя, але й натякнути на його жорстокість і криваву воїнську долю.

Опис Гіперіону, планети, на якій відбувається основна дія твору, містить «м'яке» порівняння *like a pointillist's palette* [Нур, с. 32], посилене багаторазовою алітерацією: *p-l-t-p-l-t*.

Крім того, порівняння зустрічається в описах: *his voice carried the cadence of litany* [Нур, с. 80], *as red as raw meat* [Нур, с. 87].

Наступний зображально-виражальний засіб – метонімія [7, с. 300; 8, с. 444] – представлений у 8% матеріалу дослідження.

Метонімію в "Гіперіоні" найчастіше можна побачити знов-таки в описах: *illuminated only dust and death* [Нур, с. 37], де окремі характеристики Гіперіону під час війни переносяться на вигляд всієї планети і підкреслюються повтором *d-d; evergreens and everblues* [Нур, с. 44], де згадується яскрава природа тієї ж самої планети, і кольори її переносяться на весь пейзаж.

У метонімічному сполученні слів *removed his remaining rags* [Нур, с. 86] *rags* уособлює бідність і занедбаність одягу одного з персонажів, і ця характеристика підсилюється повтором *r-r-r*.

Далі метонімію можна побачити в емоційній сцені (*the pounding of my pulse* [Нур, с. 87], де *pulse* переноситься на поняття «серце» і посилюється алітераційним зв'язком із характеристикою дії; крім того, вона присутня в описі битви при Айзенкурі, де у сполученні слів *shod in steel* [Нур, с. 122] *steel* позначає сталеві підкови коней, яким дивується один з головних героїв – вони вдаються йому страшними і могутніми, адже він ніколи не бачив їх у реальному житті.

Наступний троп – іронія [8, с. 313] складає всього 5% матеріалу. Відповідно, автор "Гіперіону" найчастіше вкладає цей троп у уста двох героїв – поета-циніка Мартіна Силена, який за століття свого життя бачив все і навчився зі всього глузувати, і католицького священника, героя "The Priest's Tale: The Man Who Cried God", якому відчуття приниженості перед Богом не дозволяє ставитися до себе серйозно.

Перший з цих героїв вживає іронічне алітераційне сполучення слів *old Weeping William Rex* [Нур, с. 104], яким описує свого старого товариша, бідолашного короля-поета. У наведеному виразі слово *Rex* викликає повагу, але нівелюється алітераційним словосполученням *Weeping William*.

Другий герой іронізує над власною вірою (це відбувається на початку оповідання). Він описує служіння меси у розгромленому і згорілому католицькому соборі через алітераційне словосполучення *the reassuring ritual* [Нур, с. 34], що, зрозуміло, було далеким від правди. Пізніше, займаючись етнологічним дослідженням невідомого племені бікура, священник іронічно називає себе *veteran voyeur* [Нур, с. 58], перед цим зауваживши "I find myself hoping to catch a glimpse of a naked Bikura. This is not easy for a Jesuit of forty-eight standard years to admit" [Нур, с. 58].

Останній виділений троп – гіпербола [8, с. 158]. У вибраному матеріалі виявилось лише 2% сполучень слів, що представляють цей зображально-виражальний засіб. Один з них – *simply ceased to be* [Нур, с. 46] – вжитий для вираження здивованості, коли герой бачить, як лісову тварину вбиває потужною блискавкою. Другий – *the Web's worst village idiot* [Нур, с. 61] – вжитий священником-етнологом, коли він намагається описати представників племені, яке досліджує.

Підсумовуючи, зазначимо, що розгляд 100 сполучень слів, що містять зображально-виражальні засоби з алітераційним компонентом, вибрані методом суцільної вибірки з твору Д. Сіммонса "Гіперіон", показав наступний розподіл між шістьма знайденими видами тропів: епітет – 63%, метафора – 29%, порівняння – 10%, метонімія – 8%, іронія – 6%, гіпербола – 2%. Помічено, що семантичний компонент одиниць матеріалу набуває додаткової атракції за рахунок присутньої у сполученнях слів алітерації. Доведено, що за допомогою алітерації досягається своєрідне «римування» близьких семантично тропів, які вживаються в подібних ситуаціях або описах конкретних персонажів. У перспективах дослідження – проведення дистрибутивного й компонентного аналізу на матеріалі усього твору Д. Сіммонса "Гіперіон" та його другої частини "Падіння Гіперіону".

Список літератури

1. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Юрий Михайлович Лотман // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. — СПб. : Искусство-СПб, 2001. — С. 18—254.
2. Москвин В. П. О типах и функциях звуковых повторов / Виктор Петрович Москвин // Русская словесность. — 2006. — № 8. — С. 63—69.
3. Чернікова О.І. Зіставно-типологічна характеристика ідіокодів звукових повторів в англійському та українському художньому мовленні (на матеріалі оригінальних творів Дж.Р.П. Толкієна та їх українських перекладів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Чернікова Олександра Іванівна. — Київ, 2013. — 308 с.
4. Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language / Umberto Eco. — Bloomington : Indiana University Press, 1986. — 242 p.
5. Jakobson R. The Sound Shape of Language / Roman Jakobson; Linda R. Waugh. — Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2002. — 336 p.
6. Meijer P. J. A. Phonological Encoding : The Role of Suprasegmental Structures / Paul J. A. Meijer. — Proef. — Nijmegen, 1994. — 131 p.

Список довідкової літератури

7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 683 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. — К. : Академія, 2007. — 752 с.

Джередіаілюстративного матеріалу

Нур : Simmons D. Hyperion / Dan Simmons. — NY : Bantam Books, 1995. — 504 p.